

Ikke mer utsatt – men flere tatt

Folk flest er ikke blitt mer utsatt for lovbrudd i løpet av de siste årene. Både politianmeldelsene og levekårsundersøkelsene tilsier snarere at det er blitt en mindre andel av befolkningen som utsettes for kriminalitet – selv om disse kildene gir noe ulike beskrivelser av omfang, hvordan og når denne nedgangen skjedde. Sett i forhold til befolkningens mengde var antallet anmeldte forbrytelser i 2005 det laveste på ti år, og nedgangen i tyverier fra boliger og biler har mye å si for denne utviklingen. Kriminalstatistikkene viser imidlertid at det i dag er betydelig flere av de fleste typer lovbrudd enn på begynnelsen av 1980-tallet. Noen av disse trendene indikerer reelle endringer i befolkningens atferd, andre må i større grad ses i sammenheng med endringer i vår tilbøyelighet til å anmelde og rettssystemets virkemåter.

Som privatpersoner eller deltakere i arbeids- og organisasjonslivet opplever mange av oss – ganske ofte – å bli berørt av lovbrudd. På den annen side er det svært mange av oss som bryter de grensene som straffelover setter for vår atferd. Kriminalitetsbelastningen er i varierende grad fordelt ulikt etter bostedsstrøk, landsdel, kjønn, familiefase, sosiale forhold og innvandrerbakgrunn – men samlet sett ser alder ut til å være mest avgjørende for omfanget av erfaringer med lovbrudd.

Mange blir utsatt for lovbrudd ...

16 prosent av den voksne befolkningen oppga i Levekårsundersøkelsen 2004 at de var blitt utsatt for minst ett tilfelle av vold, trusler, tyveri eller skadeverk i løpet av de siste 12 månedene. I tillegg viser andre undersøkelser at hvert femte foretak med mer enn fem ansatte, årlig blir utsatt for ett eller flere tilfeller av økonomisk kriminalitet (Ellingsen og Sky 2005). For at det årlige omfanget av ofre skal bli fullstendig, må vi også ta med ofre blant barn, de minste foretakene og andre grupper som faller utenfor disse undersøkelsene. I tillegg er det andre typer lovbrudd som befolkningen, bedrifter og andre organisasjoner kan bli rammet av. Kriminalitetsbildet i Norge inneholder også svært mange lovbrudd som ikke nødvendigvis påfører andre en direkte offeropplevelse.

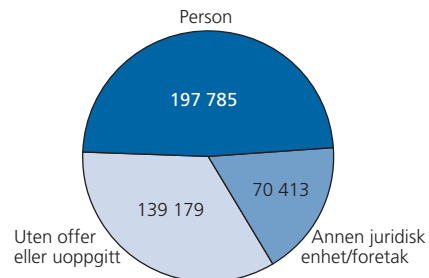
I løpet av de siste årene har politiet årlig registrert rundt 400 000 lovbrudd. Politianmeldelsene i 2004 viser at 3,9 prosent av de bosatte i Norge var offer for ett eller flere lovbrudd. Men mindre enn halvparten av alle anmeldte lovbrudd er registrert med en person som offer: 17 prosent er begått mot foretak eller andre juridiske enheter – og 34 prosent, hvorav nær to tredeler narkotika- og trafikkløvbrytelse, er uten et registrert offer (se figur 1 og 2). For de mer alvorlige tilfellene, forbrytelsene, er 62 prosent av alle anmeldelsene registrert med en person som fornærmet.

... men ikke flere

I løpet av de siste 20-25 årene har det samlet sett vært en betydelig økning i antallet registrerte lovbrudd, og tar vi høyde for befolkningsutviklingen viser kriminalstatistikken at politiet etterforsker mer enn dobbelt så mange

Reid J. Stene

Figur 1. Lovbrudd anmeldt, etter type fornærmet. 2004. Antall

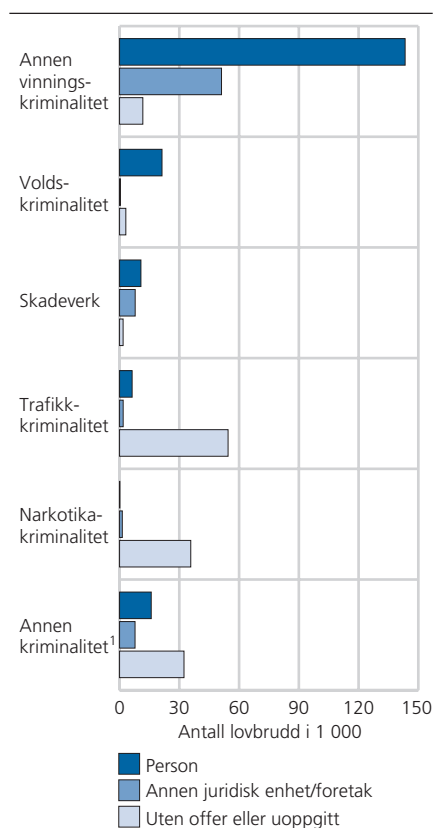

Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, Statistisk sentralbyrå.

Takker Gruppe for kriminalstatistikk, spesielt Mads Hjelle og Lotte Rustad Thorsen, og Dag Ellingsen – for bidragene til denne og tidligere utgaver av artikkelen.

Reid Jone Stene er kriminolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (reid.jone.stene@ssb.no).

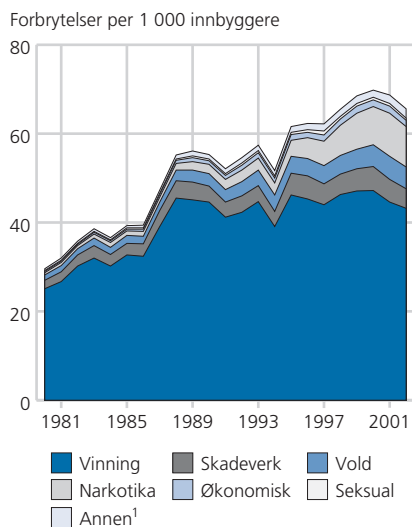
Figur 2. Lovbrudd anmeldt, etter type fornærmet og lovbruddsgruppe. 2004. Antall

¹ Inneholder også økonomisk-, seksual-, miljø- og arbeidsmiljøkriminalitet.

Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Etterforskede forbrytelser, etter lovbruddsgruppe. 1980-2002. Per 1 000 innbyggere

¹ Inkludert miljøforbrytelser.

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Sosiale indikatorer, Statistisk sentralbyrå.

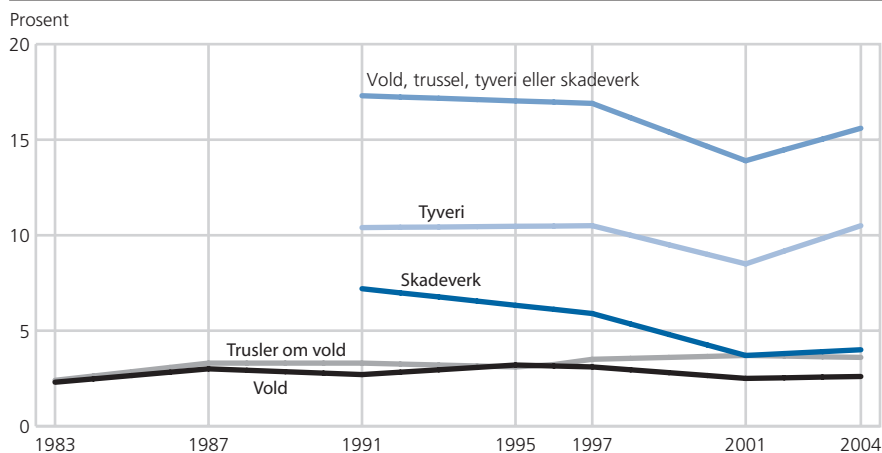
forbrytelser i dag – sammenliknet med på begynnelsen av 1980-tallet. Størst økning var det på 1980-tallet, hvor utviklingen var sterkt preget av en økning i antallet tyverier og andre vinningsforbrytelser (se figur 3). Omfanget av vinningslovbrudd har etter dette vært relativt stabilt, og fra begynnelsen av 1990-tallet er det andre typer forbrytelser som preger endringene i det registrerte kriminalitetsbildet. I løpet av de aller siste årene er det blitt færre anmeldelser, og sett i forhold til befolkningsmengden var det totale antallet anmeldte forbrytelser i 2005 det laveste siden 1994.

I tillegg til de reelle endringene av atferd og omfang av ofre i samfunnet er det mange forhold som har betydning for hva slags og hvor mye kriminalitet som ender opp i de kriminalstatistikkene som baserer seg på politiets register. Endringer i den kontrollerende virksomheten overfor narkotika- og trafikkriminalitet har vært av stor betydning for at omfanget av disse lovbruddene er blitt betydelig større i dagens kriminalstatistikk enn for ti år siden. De siste årenes utvikling av automatisk trafikk kontroll har bidratt sterkt til økningen av trafikkforseelser. Og selv om det har vært en økning i befolkningens befatning med ulovlige rusmidler, er det grunn til å tro at politiets fokus på ungdom – og prioriteringer overfor narkomane – er av de viktigste forklaringene på de siste tiårenes endringer i antallet anmeldte narkotikaforbrytelser.

Andre typer lovbrudd er i større grad avhengig av ofrenes anmeldelsestilbøyelighet. Virksomheter utsatt for økonomisk kriminalitet oppgir at de anmelder noe mer enn hver femte sak (Ellingsen og Sky 2005). Den siste levekårsundersøkelsen tilsier at 15 prosent av alle tilfeller av vold og trusler – og mer enn 60 prosent av alle tyverier – blir anmeldt til politiet. For de tyveriene der det er et betydelig omfang av skader og tap, er anmeldelsestilbøyeligheten enda høyere.

Ifølge levekårsundersøkelsene – hvor vold og trusler er kartlagt siden 1983 og tyveri og skadeverk er kartlagt fra 1991 – er vi ikke blitt mer utsatt for vold i løpet av de siste 21 årene, trusler de siste 17 årene eller tyveri de siste 13 årene. Andelen av den voksne befolkningen som samlet sett blir utsatt for disse lovbruddene, har vært svært stabil over lang tid, og for skadeverk

Figur 4. Utsatthet for lovbrudd, etter type lovbrudd. 1983-2004. Prosent av befolkningen 16 år og over

Kilde: Levekårsundersøkelsene. Utsatthet og uro for lovbrudd 1983-2004, Statistisk sentralbyrå.

er andelen blitt nesten halvert siden 1991. Selv om kriminalstatistikken tilsier at det begås flere lovbrudd i Norge enn for 15-20 år siden, ser det altså ikke ut til å være en tilsvarende økning i utsatthet blant folk flest (se figur 4).

Færre boliginnbrudd og biltyverier

Nesten halvparten av alle anmeldte lovbrudd i 2005 var tyverier og andre vinningslovbrudd. Ut fra anmeldelsene i 2004 ble mer enn 132 000 personer utsatt for ett eller flere vinningslovbrudd, og disse utgjorde tre firedeler av alle personofre for lovbrudd som er bosatt i Norge. Også levekårsundersøkelsene viser at tyverier er den typen lovbrudd som skaper flest lovbruddsofre i befolkningen: I 2004 oppga hver tiende person 16 år og over, som tilsvarende mer enn 350 000 i den voksne befolkningen, at de var utsatt for tyveri i løpet av det siste året. Dette er noe flere enn i 2001, men fremdeles noe lavere enn omfanget av ofre som var berørt av tyverier på 1990-tallet.

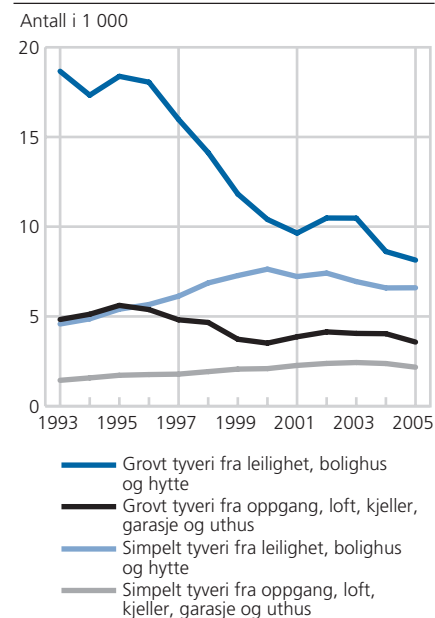
Den høye anmeldelsestilbøyeligheten medfører at kriminalstatistikker basert på politiets register, er forholdsvis velegnet til å beskrive hvilke tyverier befolkningen faktisk blir utsatt for. Det kan for eksempel se ut til at tyver langt sjeldnere bryter seg inn i private boliger og fritidshus: I løpet av perioden 1993-2005 er antallet anmeldte grove tyverier i tilknytning til boliger og hytter mer enn halvert (se figur 5). I 2005 ble det anmeldt 16 420 grove tyverier fra – og 15 350 brukstyverier av – motorkjøretøyer, i all hovedsak biler. Samlet sett er våre biler vel så mye utsatt for tyveri som våre hjem, men antallet registrerte anmeldelser av begge disse typene biltyverier er i dag lavere enn i alle de foregående 12 årene (se figur 6). De siste årene har det også vært en nedgang i antall anmeldte sykkeltyverier, og de nesten 15 000 tilfellene i 2005 tilsier en nedgang på 44 prosent siden toppåret 1995.

Vi er imidlertid i større grad utsatt for tyverier av mindre verdier, og når vi beveger oss ute i de offentlige rom. I dag anmeldes det for eksempel langt flere simple tyverier som skjer på kafeer, restauranter og offentlige transportmidler – sammenliknet med det som var tilfellet for ti år siden. Ut fra den siste levekårsundersøkelsen kan det se ut til at noen flere blir utsatt for rene tyverier – det vil si at ting stjeles uten at andre ting skades samtidig – og at de fleste tyveri nå skjer andre steder enn i tilknytning til boliger, fritidshus eller biler. Selv om noen former for tyveri bidrar til at omfanget av lovbrudd og ofre fortsatt er stort, medfører det reduserte omfanget av innbrudd i biler og hjem at det – samlet sett – har vært en positiv utvikling for folk flest i løpet av de siste ti årene.

Jo flere folk – desto flere tyverier

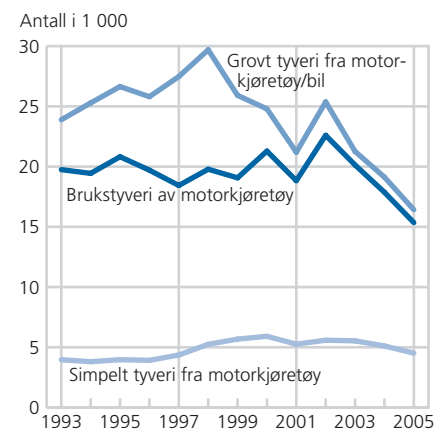
Både levekårsundersøkelsene og anmeldelsesstatistikken viser at det er en sterk sammenheng mellom omfang av tyverier og befolkningstetthet. I alle levekårsundersøkelsene som har kartlagt dette, finner vi at andelen tyveriofre øker med størrelsen på bostedsstrøket til offeret. I 2004 var det drøyt 6 prosent av alle bosatte i de mest spredtbygde strøkene som hadde blitt ofre for et eller flere tyverier i løpet av det siste året. Den tilsvarende andelen i de mest tettbygde områdene, i bostedsstrøk med mer enn 100 000 innbyggere, var mer enn 15 prosent.

Figur 5. Vinningskriminalitet anmeldt, etter utvalgte typer tyveri (bolig og fritidsbolig). 1993-2005. Antall

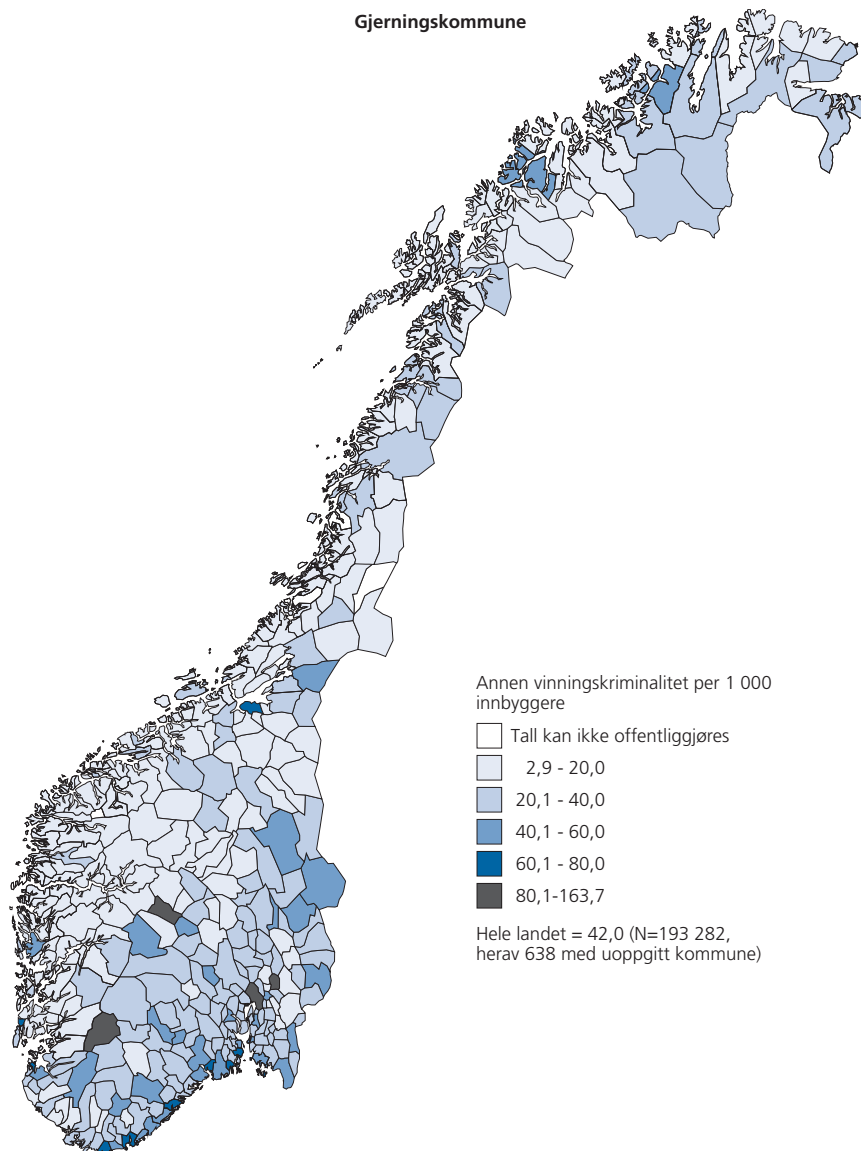
Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. Vinningskriminalitet anmeldt, etter utvalgte typer tyveri (motor-kjøretøy). 1993-2005. Antall

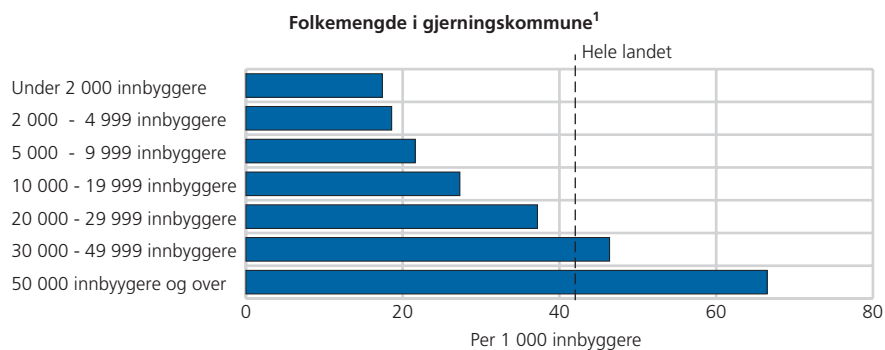

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7. Anmeldt annen vinningskriminalitet, etter gjerningskommune og folkemengde i gjerningskommune. Årlig gjennomsnitt for 2004 og 2005. Per 1 000 innbyggere

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

¹ N = 193 282, herav 638 med uoppgitt kommune.

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå.

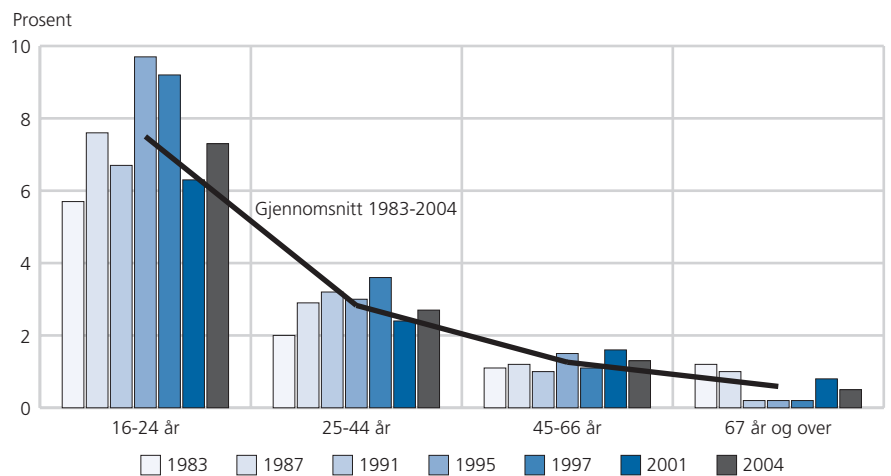
Ifølge anmeldelsesstatistikken skjer det – relativt til innbyggertallet – nesten fire ganger flere tyverier i de største kommunene enn i de minst befolkede kommunene (se figur 7). Denne statistiske sammenhengen har enkelte synlige unntak, men det er da som regel snakk om steder med svært mange besøkende. Enkelte turistkommuner og sentrumskjernene i de største byene har langt høyere tyveritall sammenliknet med andre små kommuner eller andre bydeler. Selv om det ikke er alle tyverier som skjer der hvor ofrene bor, viser også anmeldelsene at de bosatte i de mer befolkede områdene er mer utsatt enn de som bor på mindre befolkede steder: Andelen av befolkningen i Oslo som årlig anmelder å ha blitt utsatt for tyveri og annen vinningskriminalitet, er mer enn fire ganger større enn den tilsvarende andelen i Sogn og Fjordane. Det ser med andre ord ut til at risikoen for å bli utsatt for tyveri øker – nærmest lovmessig – med mengden av mennesker du er omgitt av (Levekårsundersøkelsene, Anmeldte lovbrudd, Ofre for lovbrudd anmeldt).

Unge – og enslige – mest utsatt for vold

Å bli utsatt for vold har en klar sammenheng med alder: I alle levekårsundersøkelsene er andelen voldsofre langt høyere blant de yngste enn blant de eldre – både for menn og kvinner. Den siste undersøkelsen viser at mer enn 7 prosent av alle i aldersgruppen 16-24 år, med noe overvekt av menn, hadde opplevd å bli utsatt for vold i løpet av det siste året. Jo eldre man er, jo mindre risiko er det for å bli voldsoffer – og blant dem i alderen 67 år og over var den tilsvarende andelen 0,5 prosent (se figur 8). Blant de eldre enn 24 år er det de enslige, også de med forsørgeransvar for barn, som er mest utsatt for vold. De enslige i aldersgruppen 16-66 år var blitt utsatt for mer enn halvparten av alle tilfeller av vold og trusler, selv om de kun utgjorde en tredel av alle i denne aldersgruppen i levekårsundersøkelsene 1997-2004 (Stene 2005).

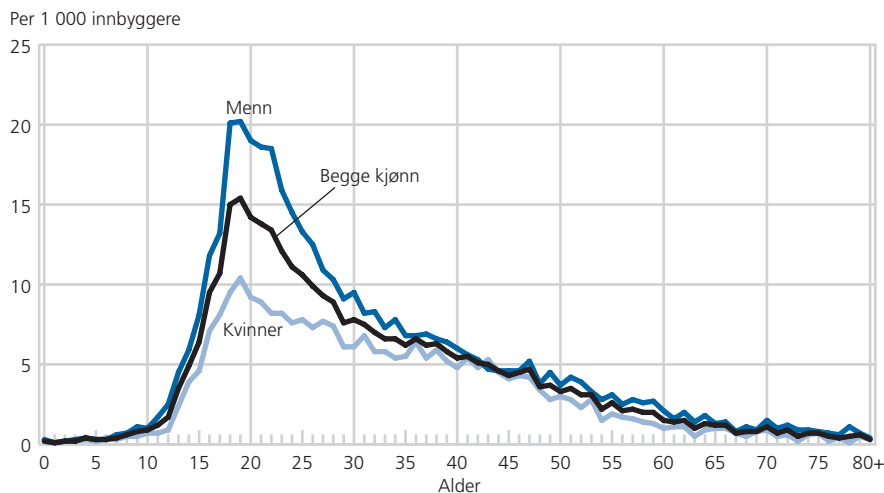
Ut fra anmeldelsene til politiet er risikoen for å bli utsatt for voldskriminalitet aller høyest i løpet av de første årene etter oppnådd myndighetsalder. Dette gjelder for både menn og kvinner, men i alderen 18-24 år er voldsrisikoen for menn mer enn dobbelt så stor som for kvinner. Fra midten av 20-årene reduseres utsattheten systematisk med stigende alder for begge kjønn (se figur 9). Mer enn halvparten av alle ofre for vold og trusler er under 30 år, og tre av fire er under 40 år. Andelen ofre under 30 år er noe lavere blant kvinner enn blant menn (henholdsvis 46 og 55 prosent). Det er relativt sjeldent at barn registreres som fornærmede i straffesaker, og i løpet av hele 2004 registrerte politiet kun 217 ofre for vold og trusler i alderen 0-9 år.

Figur 8. Utsatthet for vold, etter alder. 1983-2004. Prosent av befolkningen 16 år og over

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1983-2004, Statistisk sentralbyrå.

Figur 9. Personoffer for voldskriminalitet, etter kjønn og alder. 2004. Per 1 000 innbyggere

Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, Statistisk sentralbyrå.

Grov vold mot menn, mer privat for kvinner

Ut fra statistikken over ofre for anmeldte lovbrudd, ser det ut til at ofrene er noe eldre jo grovere fysisk vold de er utsatt for: Ut fra hovedlovbruddet er 73 prosent av alle ofrene for legemsfornærmelse, 80 prosent for legemsbeskadigelse og 88 prosent for grov legemsbeskadigelse – over 20 år. Det er også slik at det er større kjønnsforskjell i utsatthet for legemsbeskadigelse (80 prosent menn) enn de mindre grove legemsfornærmelsene (61 prosent menn) og truslene (54 prosent menn).

Selv om andelene ofre og aldersfordelingene samlet sett er relativt like for menn og kvinner, finner vi noen

tydelige kjønnsforskjeller når voldsofrene beskriver hva de har blitt utsatt for. Kvinner opplever i større grad å bli utsatt for vold i nære relasjoner og på steder i sitt nærmiljø. Menn blir i større grad utsatt for vold på kveldstid og i helgene, fra helt eller delvis ukjente voldsutøvere og ute på offentlige steder. Ifølge den siste levekårsundersøkelsen skjedde nærmere halvparten av alle tilfeller av vold mot kvinner, og mindre enn hvert femte voldstilfelle mot menn, i tilknytning til private boliger. Det motsatte gjelder for utelivet, da 57 prosent av alle voldstilfeller mot menn og 11 prosent av alle tilfeller av vold mot kvinner skjedde på offentlige steder (Levekårsundersøkelsene).

Økt rapportering av vold til politiet

Politiet hadde fått kjennskap til 30 prosent av alle tilfeller av vold og trusler i de siste levekårsundersøkelsene, men kun halvparten av disse oppgis å være anmeldt. Totalt ble det anmeldt 25 000 voldslovbrudd i løpet av 2005, hvorav 12 500 var legemsfornærmelser og 7 800 var trusler. I den nye statistikken over hvem som er utsatt for de anmeldte lovbruddene, er 20 300 personer registrert som ofre for voldskriminalitet.

Siden 1980 har det vært en jevn økning i antallet etterforskede voldsforbrytelser. Antallet anmeldte legemsfornærmelser har økt med mer enn 50 prosent, og antallet anmeldte trusler er mer enn doblet i perioden 1993-2005. Det har ikke vært en tilsvarende økning i antall anmeldelser av de svært grove tilfellene av vold, som drap og grov legemsbeskadigelse. I 2005 ble det anmeldt 61 drapsforsøk og 33 drap, som samlet sett er noe under det årlige gjennomsnittet i den siste tolvårsperioden. Antallet drap varierer fra år til år, men ut fra drapsstatistikken kan vi ikke si at det er blitt flere drap i løpet av de siste 20 årene. I løpet av de siste syv årene har også antallet anmeldte legemsbeskadigelser, som er mer alvorlig enn legemsfornærmelsene, ligget stabilt på i underkant av 3 000 tilfeller i året.

I hele perioden fra 1987 til 2004 var det rundt 5 prosent av den voksne befolkningen som oppga at de hadde vært ofre for vold eller trusler om vold i løpet av det siste året. Hvis vi kun ser på andelen av befolkningen som er utsatt for vold, er det heller ikke signifikante forskjeller mellom levekårs-

undersøkelsene i 1983 og 2004 (se figur 4). Ut fra den siste levekårsundersøkelsen er det tilsvarende 180 000 personer som opplever vold eller trusler hvert eneste år, hvorav halvparten blir utsatt for minst ett tilfelle av vold. Tilsvarende 50 000 av disse får synlige merker eller kroppsskader av den volden de blir utsatt for.

At antallet voldslovbrudd har vist en sammenhengende økning i kriminalstatistikken de siste 25 årene – uten at vi ser den samme utviklingen i offerundersøkelsene – kan forklares på flere måter. Vi vet at anmeldte voldssaker i dag registreres mer omfattende, og at langt flere tilfeller derfor kommer med i kriminalstatistikken – sammenliknet med tidligere. Og selv om empirien er noe mangelfull for tidligere år, viser de siste årenes levekårsundersøkelser at folk flest har fått en økt tilbøyelighet til å anmelde – spesielt trusler. Ut fra anmeldelsesstatistikken på 1990-tallet virker det rimelig å anta at tilbøyeligheten til å anmelde trusler og vold – spesielt legemsfornærmelser – også har vært økende tidligere. At politiet har kommet i kontakt med stadig flere ungdommer og personer som er i befatning med narkotika, spesielt fra midten av 1990-tallet, kan i tillegg ha bidratt til at mer vold er blitt anmeldt.

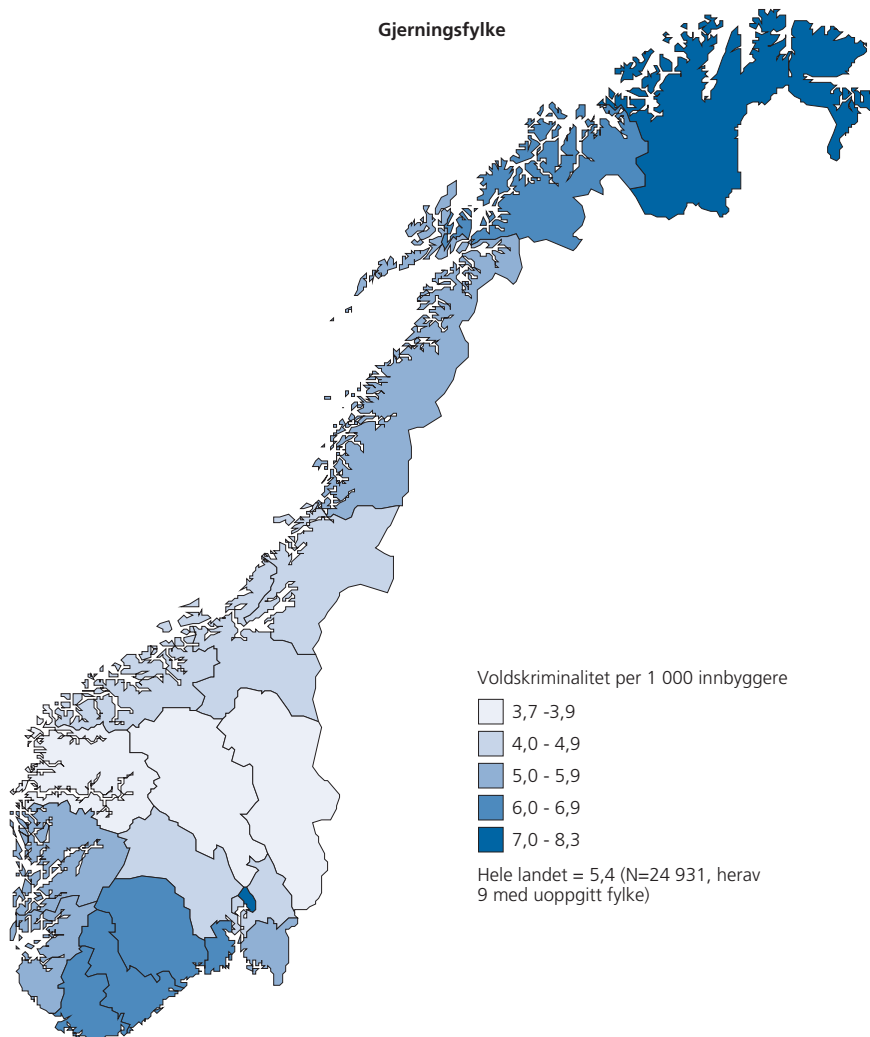
Undersøkelser av ulike kriminalstatistikker viser at sannsynligheten for å bli et voldsoffer er høyest hvis du selv er tatt for å ha utøvd vold mot andre (Gundersen 2000). Dette kan indikere at en del av voldsofrene i kriminalstatistikken tilhører grupper som i liten grad blir representert i levekårsundersøkelsene. Selv om mye av økningen i den anmeldte volds kriminaliteten kan forklares med endringer i politiets registrering og oppdagelse samt ofrenes anmeldelsest tilbøyelighet, kan man med andre ord ikke helt utelukke at det også kan ha blitt flere voldsepisoder i samfunnet. Men ut fra både levekårsundersøkelsene og kriminalstatistikken ser det ut til at en slik økning av vold eventuelt må ha skjedd innenfor relativt isolerte grupper (Stene 2004 Levekårsundersøkelsene).

Vold – ikke kun et urbant problem

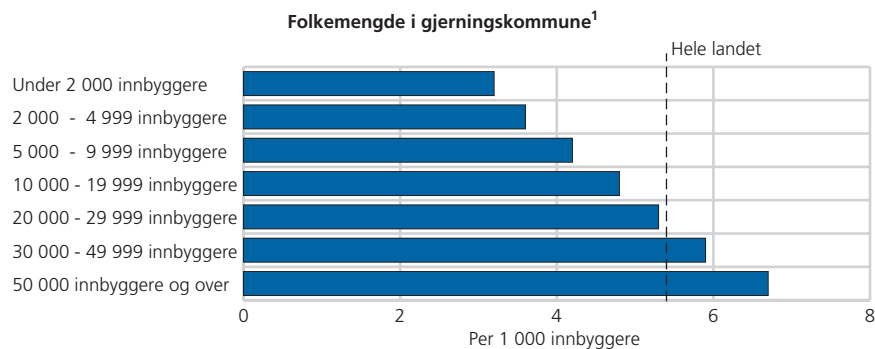
Ut fra gjennomsnittet for alle levekårsundersøkelsene i perioden 1983-2004, er det mer enn dobbelt så stor risiko for å bli utsatt for vold blant folk som bor i tettsteder med mer enn 20 000 innbyggere – sammenliknet med dem som bor i de mest spredtbygde strøkene. I alle de fire undersøkelsene de siste tiårene er det imidlertid like store andeler av voldsofre blant de bosatte i de nest største som i de største tettstedene.

Ser vi på anmeldelsene av vold de to siste årene, er det også her en klar statistisk sammenheng mellom hvor vold skjer og befolkningstetthet: I forhold til befolkningsmengden var det dobbelt så mange voldslovbrudd i kommuner med mer enn 50 000 innbyggere – sammenliknet med de minst befolkede kommune med mindre enn 5 000 innbyggere. Det finnes imidlertid noen klare unntak, der en del mindre urbane distrikter har vel så mye vold som byene. Dette blir for eksempel illustrert ved at Finnmark og Oslo er de gjeringsfylkene, relativt til folkemengden, som i mange år har hatt mest anmeldt volds kriminalitet (se figur 10). Dette gjelder også når vi undersøker hvor ofrene for disse lovbruddene bor, men da skiller finnmarkingene – både menn og kvinner – seg i større grad ut som de mest utsatte for vold og trusler.

Figur 10. Anmeldt voldskriminalitet, etter gjerningsfylke og folkemengde i gjerningskommune. 2005 og årlig gjennomsnitt for 2004 og 2005. Per 1 000 innbyggere

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

¹ N = 24 832, herav 38 med uoppgitt kommune.

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Byfolk blir heller ikke tatt for å utøve vold i betydelig større grad enn andre. En undersøkelse av hovedlovbruddene til de siktede viser at 72 kommuner, sett i forhold til innbyggertallet, hadde en større andel registrerte voldsutøvere enn det vi finner blant de bosatte i Oslo. Av kommunene med relativt flere voldsutøvere enn Oslo, finner vi blant annet 12 av de 19 kommunene i Finnmark. Andre storbykommuner som Stavanger, Kristiansand og Drammen er lenger ned på den rangerte listen, og mer enn 200 av landets 435 kommuner hadde en høyere andel anmeldte voldsutøvere enn Trondheim og Bergen (Etterforskede lovbrudd).

Til tross for den relativt klare statistiske sammenhengen mellom utbredelsen av vold og steder hvor mange mennesker bor og møtes, kan vi altså ikke entydig si at vold øker med urbanitet. Dette fordi både offerundersøkelser og anmeldelsene til politiet antyder at en del mellomstore byer – og en del mindre kommuner, spesielt i nord – har vel så stort omfang av voldsproblematikk som de aller største byene og kommunene i Norge. Ulike statistikker fra de siste årene viser med andre ord at vold og trusler verken er et særskilt eller et utpreget urbant levekårsproblem.

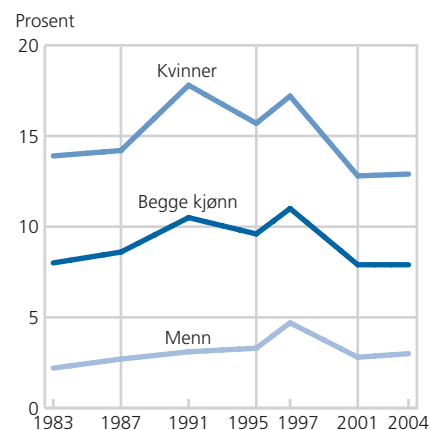
Frykt følger ikke alltid risiko

Levekårsundersøkelsene i perioden fra 1983 og fram til 1997 viste en viss økning, fra 8 til 11 prosent, i andelen personer fra 16 år og over som hadde opplevd å være urolige for vold eller trusler om vold. De fem undersøkelsene som ble gjennomført i denne perioden, viser at kvinner, og da spesielt de eldste, var mest urolige. I de to siste undersøkelsene var det imidlertid færre som oppga at de hadde opplevd frykt, og andelen som hadde vært engstelige for å bli utsatt for overgrep er nå på samme nivå som på 1980-tallet – 8 prosent. Det ser med andre ord ut til at de aller fleste, og flere, føler seg trygge i sine nærmiljø.

Også i dag er det langt flere kvinner enn menn som opplever denne frykten, men kvinner er mindre urolig for vold og trusler etter tusenårsskiftet enn på 1980- og 1990-tallet. De eldste kvinnene ser ut til å føle seg tryggere, og det er nå kvinner mellom 16 og 24 år som opplever mest frykt. Nesten hver femte kvinne i denne aldersgruppen hadde, når hun i løpet av den siste tiden forut for undersøkelsen i 2004 hadde gått alene på stedet der hun bor, opplevd å være noe eller svært urolig for å bli utsatt for vold eller trusler om vold.

Frykt for å bli utsatt for lovbrudd har ikke nødvendigvis sammenheng med sannsynligheten for å bli et offer for kriminalitet, noe som er tydeligst for de eldste. Men det at kvinner i større grad enn menn blir utsatt for vold i sine nærmeste omgivelser, kan være noe av forklaringen på at langt flere kvinner enn menn sier at de har følt seg truet i sitt nærmiljø. Det er også en klar sammenheng mellom uro og utsatthet etter hvilken familiesituasjon man er i. Selv om det er store forskjeller mellom andelen med uro og andel utsatte, er det stort sett de mest utsatte gruppene som er mest urolige – hvis vi ser menn og kvinner hver for seg og sammenlikner de ulike familiefasene og aldersgruppene: Andelene utsatte og urolige er høyere blant de unge som lever i par enn for de enslige, som igjen er høyere enn for de mer voksne par og de som lever i barnefamilier. Enslige kvinnelige forsørgere er ett unntak fra denne sammenhengen, da de er relativt mer utsatt enn de er urolige for å bli utsatt for vold (Stene 2005).

Figur 11. Urolig for vold og trusler i nærmiljøet, etter kjønn. 1983-2004. Prosent av befolkningen 16 år og over

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1983-2004, Statistisk sentralbyrå.

Forskjellene mellom kjønnene er imidlertid svært store (se figur 11), og andelen kvinner som er urolig for vold og trusler er langt høyere enn andelen kvinner som er utsatt for dette. Den største forskjellen mellom risiko for å bli utsatt og omfang av frykt, finner vi blant de eldste kvinnene.

Mer åpenhet om seksualforbrytelser

Vi vet antakelig mindre om befolkningens utsatthet for seksualisert vold enn det vi vet om andre former for vold. Levekårsundersøkelsene og eldre kriminalstatistikker sier oss lite eller ingenting om omfanget av dette problemet. Den økte offentlige oppmerksomheten medførte imidlertid at denne typen overgrep i mindre grad ble et privat anliggende, og bare i løpet av året 1989 avgjorde rettssystemet flere anmeldte incestlovbrudd enn det gjorde til sammen i hele 15-årsperioden fra 1970 til og med 1984. I løpet av 1980-tallet ble antallet etterforskede tilfeller av seksuell omgang med barn under 14 år nesten firedoblet, og antall etterforskede voldtekstanmeldelser ble nesten tredoblet. Antallet anmeldte voldtekter har etter dette økt ytterligere, og omfanget de tre siste årene er 80 prosent høyere enn ti år tidligere. Antallet anmeldte tilfeller av seksuell omgang med barn økte ikke på tilsvarende måte i løpet av 1990-tallet, men etter tusenårsskiftet er det blitt en betydelig økning i anmeldelsene av overgrep mot barn i alderen 10-15 år. Fra begynnelsen av 1990-tallet og fram til i dag er det imidlertid ikke blitt flere anmeldelser av incest og seksuelle overgrep mot de aller yngste barna (Anmeldte lovbrudd, Etterforskede lovbrudd).

Barn og ungdom er betydelig overrepresentert blant ofre for de anmeldte seksualforbrytelsene: Mer enn halvparten av alle nyanmeldte ofre for seksuallovbrudd er barn under 16 år. Jenter og kvinner er også i klart flertall, og de utgjorde 87 prosent av alle anmeldte ofre for seksualforbrytelser i 2004 (Ofre for lovbrudd anmeldt).

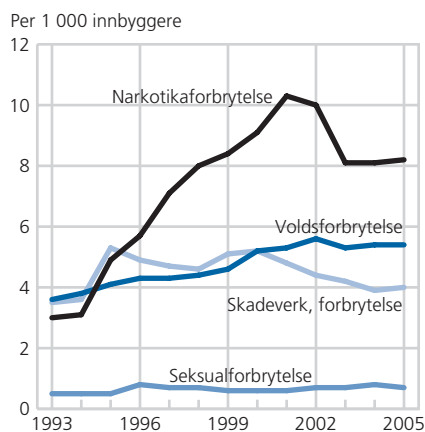
Økningen i narkotikalovbrudd har stoppet opp

Selv om den tidligere trenden er brutt de siste fire årene, utgjør økningen i antall narkotikaforbrytelser den mest markante endringen i kriminalitetsbildet de siste 25 årene. Sett i forhold til innbyggertallet, etterforsket politiet mer enn 18 ganger så mange narkotikaforbrytelser i 2002 som i 1980. Antallet anmeldte narkotikalovbrudd har økt fra 3,0 til 8,2 per 1 000 innbyggere fra 1993 til og med 2005 og er dermed den lovbruddsgruppen som samlet sett har økt mest i denne perioden (se figur 12). Dette til tross for en betydelig nedgang etter toppåret 2001, da narkotikalovbruddene utgjorde mer enn 15 prosent av alle anmeldte forbrytelser. På landsbasis utgjør nå narkotikakriminalitet om lag 13 prosent av alle anmeldte forbrytelser.

I løpet av 2002 ble 15 000 forskjellige personer tatt av politiet for en eller flere narkotikaforbrytelser, hvorav mer enn 9 800 hadde dette som sitt hovedlovbrudd. Størst økning i antallet personer tatt for befatning med ulovlige rusmidler var det fra midten av 1990-tallet, og selv om økningen har kommet for alle aldersgrupper, er den høyere blant ungdom. Fra og med 1999 har mer enn halvparten av alle siktede med narkotika som hovedlovbrudd vært under 25 år.

I likhet med anmeldelsene har den kraftige økningen av straffereaksjoner for narkotikalovbrudd flatet noe ut, men fortsatt er det denne forbrytelsesgruppen som er årsak til flest straffereaksjoner: Av alle forbrytelsessaker i 2005 var narkotika hovedlovbruddet bak hele 38 prosent av alle straffe-

Figur 12. Anmeldte forbrytelser, etter utvalgte forbrytelsesgrupper. 1993-2005. Per 1 000 innbyggere

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Sosiale indikatorer, Statistisk sentralbyrå.

reaksjonene. Tilsvarende andel var 28 prosent for vinningsforbrytelser og 17 prosent for voldsforbrytelser (Etterforskede lovbrudd, Straffereaksjoner, Stene 2003a).

Mange straffes – men få forbrytere

Hvor mange av de anmeldte lovbruddene politiet oppklarer, varierer mye etter hvilke typer lovbrudd som er anmeldt. For eksempel hadde politiet i 2002 kun funnet ut hvem som hadde begått 10 prosent av de anmeldte tyveriene, mens bruk av narkotika ble oppklart i hele 95 prosent av de anmeldte tilfellene. Hvilke personer som til syvende og sist straffes, er i tillegg avhengig av blant annet straffbarhet og prioriteringer fra påtalemyndighetens side. Hvem som ender opp i de ulike statistikkene over gjerningspersoner, er med andre ord avhengig av hva som anmeldes – og prioriteringer og rammer til de ulike delene av rettssystemet. Men for å ende opp blant en av de nå mer enn 273 000 som blir straffet årlig i Norge, ligger det også ett eller flere lovbrudd bak. Og ser vi på for eksempel kjønn og alder og hvilke typer lovbrudd de ulike gruppene er straffet for, får vi noen rimelige indikasjoner på omfanget – og hvem som er mest aktive med å gjøre hva.

Forenklete forelegg for toll- og trafikkforseelser er den aller vanligste formen for straff som befolkningen blir ilagt, og disse utgjorde hele 74 prosent av alle reaksjoner i 2005. Til sammen var det nesten 245 000 personer som kun var straffet for forseelser. Antallet var betraktelig lavere for forbrytelser, med 27 500 straffede i samme år. I løpet av et år er det med andre ord 0,7 prosent av den bosatte befolkningen over 15 år som blir straffet for en eller flere forbrytelser (Etterforskede lovbrudd, Straffereaksjoner).

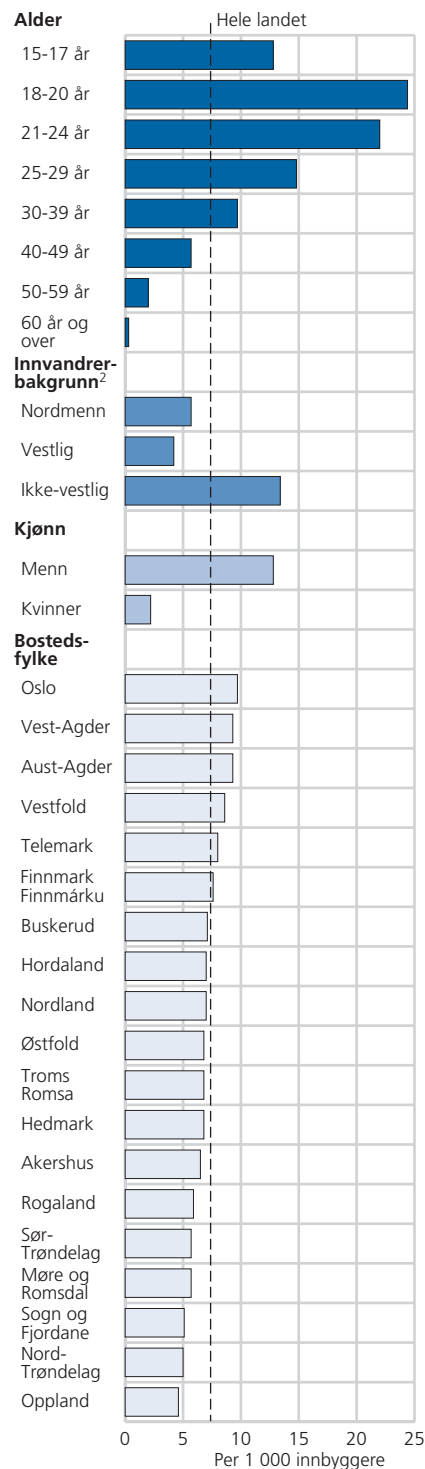
Ungdom er overrepresentert, men ikke like mye som før

I 2005 ble 2,4 prosent av alle ungdommer i aldersgruppen 18-20 år straffet for en eller flere forbrytelser (se figur 13). Hvis vi tar med de som kun har begått forseelser, også de som har fått forenklet forelegg, blir tallet betydelig høyere: Mer enn hver tiende person i alderen 18-20 år ble i 2005 ilagt en eller flere straffereaksjoner etter å ha begått ett eller flere lovbrudd.

En undersøkelse av alle oppklarte lovbrudd i perioden 1992-2001 og alle bosatte født i 1977, viser at hele 33 prosent av mennene – og 8 prosent av kvinnene – ble tatt for ett eller flere lovbrudd før de fylte 25 år. Og da er ikke forenklete forelegg medregnet. Selv om det å bli tatt for lovbrudd ser ut til å være relativt normalt, er det en liten gruppe av disse som står bak en relativt mye større andel av de oppklarte lovbruddene. For eksempel var det mer enn halvparten som kun ble siktet for forseelser, og under 10 prosent av mennene og drøyt 1 prosent av kvinnene i dette årskullet ble siktet for mer enn en forbrytelse. En gruppe på 3 prosent – i all hovedsak menn – hadde begått mer enn 70 prosent av de alle oppklarte forbrytelsene som dette alderskullet hadde blitt tatt for (Skarøhamar 2005).

Ungdom, og da spesielt unge menn, har alltid vært overrepresentert i kriminalstatistikken. Hvor stor denne overrepresentasjonen har vært, er imidlertid varierende i ulike perioder: Midt på 1980-tallet var nesten halvparten av alle siktede under 21 år. Antallet ungdommer som ble tatt var stabilt fra slutten av 1980-tallet og fram til midten av 1990-tallet – samtidig som det var en økning for de eldre. De under 21 år utgjorde dermed mindre enn en tredel av alle siktede, og mottok hver femte straffereaksjon, for forbrytelser

Figur 13. Straffede for forbrytelser, etter alder, innvandrerbakgrunn, kjønn og bostedsfylke. 2005. Per 1 000 innbyggere¹

¹ Innbyggere 15 år og over for alle grupper uten spesifisert alder.

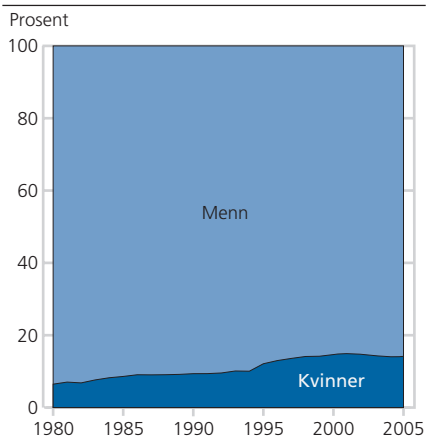
² Tall for 2002.

Kilde: Straffereaksjoner, NOS Kriminalstatistikk og Haslund 2004.

Crestock.com

Figur 14. Straffereaksjoner for forbrytelser, etter kjønn, 1980-2005. Prosent¹

¹ Av alle med oppgitt kjønn.

Kilde: Straffereaksjoner, Sosiale indikatorer, Statistisk sentralbyrå.

i 1997. Et økt fokus på barne- og ungdomskriminaliteten på slutten av 1990-tallet medførte at ungdom igjen utgjorde en større andel av både de siktede og de straffede. I løpet av de aller siste årene har imidlertid denne trenden snudd igjen, og i 2005 var 24 prosent av alle straffede for forbrytelser under 21 år.

Tidligere var det slik at de aller fleste ungdommer som ble tatt av politiet, ble tatt for tyverier. En betydelig andel ungdommer blir også i dag tatt for tyveri, men ut fra politiets register og ilagte straffereaksjoner ser det ikke ut til at dagens ungdom stjeler mer enn ungdom gjorde før. I dag er det nesten like mange ungdommer som blir tatt for befatning med narkotika. Etter midten av 1990-tallet har ungdom under 21 år også hatt en større økning i antallet siktede og straffereaksjoner for vold og skadeverk, enn det som var tilfelle tidligere (Etterforskede lovbrudd, Straffereaksjoner, Stene 2003b, Haslund 2003).

Flere – men fremdeles langt færre – kvinner

Vi har sett av offerundersøkelsene og anmeldelsene til politiet at det å bli utsatt for lovbrudd, generelt sett, fordeles noenlunde likt etter kjønn. Ser vi på hvem som blir tatt for å ha begått lovbrudd, finner vi imidlertid store forskjeller. I 2005 var 79 prosent av alle straffereaksjoner ilagt menn. Ser vi

bort fra de som er straffet med forenklet forelegg, er andelen menn 86 prosent – som også er andelen for de mer alvorlige straffesakene som omfatter forbrytelser.

Selv om omfanget av straffereaksjoner mot menn også har økt betydelig, har det i lang tid vært en relativt større økning for kvinner: I 1980 ble kvinner ilagt 680 straffereaksjoner i forbrytelsessaker, mens antallet var økt til 4 700 i 2005. Tar vi også høyde for befolkningsutviklingen, er antallet straffereaksjoner mot kvinner blitt mer enn seks ganger flere i løpet av denne perioden. Tilsvarende blir menn ilagt to og en halv ganger flere straffereaksjoner i dag – sammenliknet med begynnelsen av 1980-tallet.

Kvinnens andel av alle straffereaksjoner i forbrytelsessaker har med andre ord økt i løpet av de siste 25 årene: Fra å være i underkant av 7 prosent på begynnelsen av 1980-tallet, økte kvinneandelen til nesten 15 prosent i 2001. I de aller siste årene har ikke denne trenden fortsatt, og i 2005 var kvinneandelen 14,2 prosent. I dag blir med andre ord hver syvende straffereaksjon for forbrytelser gitt til en kvinne (se figur 14 og vedleggstabell).

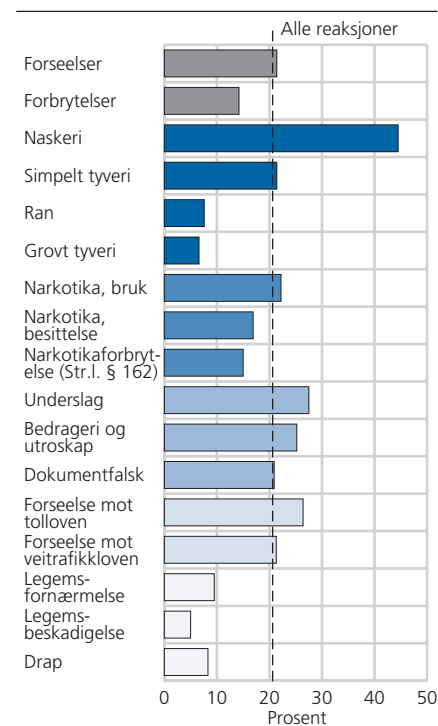
Selv om kvinneandelen blant lovbrøyttere har økt, er kjønnsforskjellene fremdeles store for de aller fleste typer lovbrudd. Kvinneandelen varierer imidlertid ganske mye etter lovbruddstype, grovhet og hvilke aldersgrupper vi snakker om. Ser vi bort fra trafikkforseelsene, er det vinnings- og narkotikakriminalitet som fører til flest straffede kvinner. Dette er også tilfellet for menn, men kvinneandelen blant de straffede for disse lovbruddsgruppene er relativt høye. Kvinneandelen er imidlertid størst for de minst alvorlige typene – og reduseres med økende alvorlighetsgrad – for både tyveri og narkotikaforbrytelser. Dette er også et trekk som går igjen for voldslovbrudd. Kvinneandelen blant de få som blir straffet for drap, utgjør i så måte et unntak fra denne sammenhengen. Underslag, bedrageri og dokumentfalsk er andre typer forbrytelser med relativt høye kvinneandeler, og i 2005 var disse hovedlovbrudd i 17 prosent av alle straffereaksjoner mot kvinner i forbrytelsessaker (se figur 15).

Blant alle som blir registrert som gjerningspersoner av politiet, det vil si også de som av ulike grunner ikke straffes, er det klare sammenhenger mellom alder og andelen kvinner: Av alle under den kriminelle lavalder som ble tatt for lovbrudd i 2002, var mer enn hver fjerde ei jente. Andelen kvinner blant de siktede reduseres i aldersgruppene opp til midten av 20-årene, for deretter å øke opp til de eldste. I 2002 var mer enn hver femte siktede over 60 år en kvinne. Hvem som blir tatt for simpelt tyveri og naskeri, har mye å si for denne sammenhengen – og i både den yngste og den eldste aldersgruppen utgjør kvinner halvparten av alle siktede for disse lovbruddstypene (Etterforskede lovbrudd, Stene 2003b).

Større lovbruddsbelastning blant ikke-vestlige innvandrere

Ut fra anmeldelsene til politiet er personer med en ikke-vestlig innvandrerbakgrunn betydelig mer utsatt for lovbrudd enn andre. Spesielt stor forskjell er det i utsatthet for voldslovbrudd, hvor andelen blant ikke-vestlige innvandrere er nesten tre ganger høyere enn blant personer uten innvandrerbakgrunn. I oppklarte voldssaker med ikke-innvandrere som ofre, er det i ni av ti tilfeller en gjerningsperson med norsk bakgrunn som har begått overgrepet. Det er langt sjeldnere (6 prosent i 1995-1998) at ofre med norsk bakgrunn blir utsatt for vold av personer med ikke-vestlig innvandrer-

Figur 15. Straffereaksjoner, etter utvalgte typer hovedlovbrudd. 2005. Prosentandel kvinner¹

¹ Av alle med oppgitt kjønn.

Kilde: Straffereaksjoner, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

Anmeldte lovbrudd, <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudda/>

Ellingsen, Dag og Vibeke Sky (2005): *Virksomheter som ofre for økonomisk kriminalitet*, Rapporter 2005/14, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/rapp_200514/

Etterforskede lovbrudd, <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudde/>

Gundersen, Frants mfl. (2000): *Innvandrere og nordmenn som ofre og gjerningsmenn*, Rapporter 2000/18, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/rapp_200018/

Haslund, Ulla (2004): *Kriminalitet - Straffede innvandrere*, i: Østby, Lars (red.): *Innvandrere i Norge - Hvem er de, og hvordan går det med dem?* Del II Levekår, Notater 2004/66, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/02/notat_200466/notat_200466.pdf

Haslund, Ulla (2003): *Straffereaksjoner mot unge. Kriminalitet blant barn og unge*, Del 2, Notater 2003/14, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/krim_bu/

Levekårsundersøkelsene om utsatthet og uro for lovbrudd, <http://www.ssb.no/kriminalitet/vold/>

Ofre for lovbrudd anmeldt, <http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbruddo/>

Skarðhamar, Torbjørn (2006): *Ikke-vestlige innvandrere og kriminalitet. Like og forskjellige*, *Samfunnsspeilet 4, 2006*, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200604/15/art-2006-10-10-01.html>

Skarðhamar, Torbjørn (2005): *Lovbruddskarrierer og levekår. En analyse av fødselskullet 1977*, Rapporter 2005/9, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/rapp_200509/

Stene, Reid J. (2005): *Levekårsundersøkelsene 1997-2004 I familiefasens vold*, *Samfunnsspeilet 6, 2005*, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200506/06/art-2005-12-08-01.html>

Stene, Reid J. (2004): *Mange - men færre - ofre. Levekårsundersøkelsene 1983-2001*, *Samfunnsspeilet 3, 2004*, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200403/05/art-2004-06-16-01.html>

Stene, Reid J. (2003a): *Narkotika, kontroll og bruk*, *Samfunnsspeilet 1, 2003*, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200301/03/art-2003-03-26-01.html>

Stene, Reid J. (2003b): *Barn og unge inn i retts-systemet. Kriminalitet blant barn og unge*, Del 1, Notater 2003/13, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/03/05/krim_bu/

Straffereaksjoner, <http://www.ssb.no/kriminalitet/straff/>

Styrings- og informasjonshjulet, <http://www.ssb.no/emner/03/hjulet/>

bakgrunn. I saker med ikke-vestlige innvandrere som ofre, er det imidlertid halvparten som utsettes for vold og trusler av andre personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn (Gundersen 2000).

Personer med ikke-vestlig bakgrunn er også overrepresentert i statistikken over gjerningspersoner. Hvor stor overrepresentasjonen er, varierer ut fra hvilke grupper i innvandrerbefolkningen – og befolkningen ellers – vi snakker om. Av alle straffede bosatte i landet hadde 6,1 prosent (10,1 hvis forenklede forelegg utelukkes) en ikke-vestlig innvandrerbakgrunn, mens den tilsvarende andelen av den straffbare befolkningen da var 4,8 prosent. Når vi tar høyde for innvandrerbefolkningens fordeling etter alder, kjønn og bosted, er forskjellene blant de straffede mindre – men ikke så mye at den faller helt bort (Haslund 2004).

En undersøkelse av lovbruddskarrierer fra 15-årsalderen og fram til fylte 25 år, viser at 10 prosent av ikke-innvandrerne og 17 prosent av ikke-vestlige innvandrere ble siktet for en eller flere forbrytelser. Ikke-vestlige innvandrere utgjør 5 prosent av alle siktede, med noe høyere andel av alle siktelser, for forbrytelser. Det å bli tatt for forbrytelser, har en sammenheng med omfanget av foreldrenes utdanning og fengselsbakgrunn, egen integrering i skole og arbeidsliv – og ikke minst økonomisk situasjon. Dette er sosiale variabler som gjenfinnes i større grad blant de ikke-vestlige innvandrerne og forklarer en stor del av deres overrepresentasjon. Alle disse sosiale forholdene er av større betydning enn innvandrerbakgrunn – i forhold til det å bli tatt for forbrytelser i ungdomstiden (Skarðhamar 2006).

Samlet sett ble 4,7 prosent av befolkningen med norsk bakgrunn og 6 prosent av den ikke-vestlige befolkningen straffet for ett eller flere lovbrudd i 2002. Ser vi bort fra trafikk- og tollsaker som medførte forenklede forelegg, ble 1,4 prosent av de med norsk bakgrunn, og 3 prosent av de med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn, straffet i løpet av året. Tilsvarende var det 0,6 av alle straffbare nordmenn og 1,3 av alle straffbare ikke-vestlige innvandrere som ble straffet for en eller flere forbrytelser (se figur 13). Overrepresentasjonen finner vi for de fleste lovbruddsgrupper, men ikke-vestlige innvandreres andel av alle straffede er høyest for voldslovbrudd (15,4 prosent). Det var da mindre enn 1 promille av befolkningen med norsk bakgrunn, og 3 promille av den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen, som ble straffet etter å ha hatt vold eller trusler som sitt hovedlovbrudd. (Haslund 2004).

Kriminalitet og rettsvesen

SSBs statistikker og artikler om kriminalitet og rettsvesen finnes på <http://www.ssb.no/kriminalitet/>